

Formandens beretning 2021

v/ Henning Rasmussen.

Starten på dette år betød en fortsættelse i Coronaens tegn, dvs. med forskellige begrænsninger og restriktioner, mest synligt måske i en noget anderledes skrabet generalforsamling, uden hverken foredrag eller efterfølgende kaffe og kage! Den blev dog afholdt, men dog med meget få fremmødte medlemmer og i en lidt trist stemning.

Det skulle vise sig at blive værre igen, da Coronasmitten begyndte at brede sig mere og mere i løbet af efteråret, og medførte, at der blev indført strammere restriktioner igen, meget lig dem der blev indført i begyndelsen af marts 2020. Dette kom igen til at betyde lukning af arkivet fra medio december 2020.

Der kom til at gå meget lang tid, inden vi kunne mødes igen, nemlig helt frem til fredag d. 21. maj 2021. På denne dag mødtes vi så alle, bestyrelsen og alle frivillige, men uden at åbne for gæster denne dag. Det var en ganske ny følelse at se alle, som hver især havde ventet på denne dag, og stor var da også begejstringen over endelig at komme i gang igen, der var nu også nok at tage fat på, da bunken af henvendelser havde vokset sig meget stor, så det havde første prioritet.

Den efterfølgende torsdag havde vi igen normalt åben, også for gæster.

Det har med andre ord været en meget stor del af perioden, vi enten har været helt lukket ned, eller har fungeret med store begrænsninger.

Derfor er denne beretning heller ikke så lang som den plejer, da der ikke har været mange aktiviteter i årets løb, dog glædes jeg over, at alle, bestyrelse såvel som øvrige frivillige stod på spring til at tage fat igen, så snart det blev muligt. Stor tak til alle for det.

Nu ser det mest ud til, at vi må indstille os på at leve med Corona, men håber dog det bliver på mere "normale" vilkår, og ikke bliver brug for at lukke helt ned igen, nu hvor mange er blevet vaccineret.

Til slut et lille hjertesuk: Vi er meget glade for de medlemmer vi har, men vi vil da gerne have mange flere, så reklamer gerne for:

Nørhald Egns-Arkiv

Hønsfoder pløjes op fra bunden af Randers fjord.

*Kilde: Arkivmateriale - artikel fra Randers Dagblad, april 1956.
Redigeret af Inge Johansen.*

Strandskallegravningen begyndte i 1931 ved Sødring, men nu lægger pioneren op.

Førhen gravede man med skovl, men mekaniseringen er også trængt ind på dette område.

"Skalleindustri" står der bag tre navne i telefonbogen, når man ser under Udbyhøj central. Dét ord siger meget og alligevel ikke det mindste, hvorfor Randers Dagblad besluttede sig til at undersøge, hvad der dækkede sig bag ordet "Skalleindustri", og resultatet kan De få i nedstående linjer.

Ad snoede markveje fyldt op med store sten og sand kommer man til strandskalle-knuserierne ved Sødring. Man skal være kendt på stedet for at finde frem. Den friske saltvandslugt står en i møde allerede når man drejer fra landevejen. Når man er kommet ud til kysten, møder der beskueren et mærkeligt syn – nogle kæmpemæssige "havheste" vader rundt ude i vandet. Ved nærmere eftersyn viser det sig at være maskiner - strandskallegravemaskiner.

Den ældste virksomhed på stedet tilhører Jens Koch, der begyndte for 25 år siden, men som nu har besluttet at lægge op med strandskalle-gravningen. Det kan ikke betale sig at fortsætte, betror Jens Koch os, for det begynder at blive småt med strandskallerne. Nu har jeg besluttet at holde op til efteråret, så må man finde noget andet at bestille, jeg kunne godt tænke mig et hønseri.

Blev sendt hjem for at dø.

- Jeg kom egentlig ind på strandskallegravningen på en mærkelig måde, fortsætter Jens Koch. Jeg arbejdede to år på en amerikansk isfabrik. Det gik så godt derovre, at jeg besluttede at familien skulle komme derover, men så pludselig begyndte jeg at spytte blod. For en sikkerheds skyld opsøgte jeg en læge – og det er det dumme, jeg har gjort i mit liv. Han undersøgte mig på alle leder og kanter, for derefter kort og godt at sige: "Rejs hjem. De skal dø". Man står med en mærkelig fornemmelse i mellemgulvet efter sådan en salut.

Jeg kom hjem, og det viste sig, at jeg ikke fejlede det mindste – det var en syre, vi anvendte på fabrikken, der havde generet lungerne.

Så kom humøret igen, men hvad skulle jeg bestille. Så fandt jeg på, at der måske var penge i strandskallerne. Jeg begyndte med en almindelig skovl og sæk på nakken. Det var et hårdt job at stå fra morgen til aften i vand til skridtet med en pladdervåd sæk på nakken, men man kan jo vænne sig til meget. Afsætningen gik strygende, og min kone måtte også tage fat, og siden har hun taget sin tørn hver eneste dag.

En gravemaskine konstrueres.

Vi gravede og gravede, men efterhånden blev det for hårdt, og vi begyndte at spekulere i en maskine, men det viste sig hurtigt, at en sådan ikke var konstrueret endnu. En smedemester lovede dog at klare problemet for 2.000 kr. Han lavede også maskinen. Den kostede 4.000 kr. - og så duede den ikke. En maskinfabrikant blev tilkaldt for at se på "dyret", og han fik den til at fungere – mod en betaling af 2.300 kr. Det var et bedrøvelig syn de første gange, maskinen kom i brug, men efterhånden lærte vi de forskellige funktioner at kende, så nu går det strygende – når der altså er skaller at grave.

På maskinen er der monteret en plov, som pløjer fjordbunden op, og gravekopper fører så det opgravede op mod en gummivogn, der står ved siden af maskinen. På denne "tur" bliver sandet skyllet fra, takket være en speciel konstruktion. Der er også monteret en lille sliske på maskinen, så skaller og sten føres hen på det rigtige sted. Her står en mand og sortere stenene fra. Det er dog kun begyndelsen.

Tørring og knusning.

Når skallerne er blevet bragt i land, skal de tørres. Det sker i solen, og der kan være meget stor forskel på tørretiden. Skallerne bliver bredt ud på et stort areal, og flere gange daglig river man skallerne for på denne måde at vende dem. Når de er tilpas tørre, går de i rense- og knuseværket, og produktet bliver med det samme fyldt på sække og kommer på lager parat til udlevering til forbrugerne.

Fjorden inddelt i "distrikter".

Vi er jo tre om buddet herude, og vi har derfor, for tre år siden inddelt fjorden i distrikter, som hver enkelt virksomhed skal holde sig indenfor. Vi har alle vores bestemte steder at grave, det er jo ikke lige godt overalt. Det ville være synd at sige, at det er nogen fornøjelse altid. Min kone har været så stivfrossen, at hun ikke selv kunne komme af traktoren. Vandet kan også være uhyggeligt koldt forår og efterår, men det vænner man sig til. Vi har været glade for strandskallegravningen, men nu vil vi altså ikke mere.

Vi lægger op og virksomheden indstilles, vi er efterhånden blevet for mange om buddet, men så skal jeg efter alt at dømme have høns, så man kan godt sige, det er indenfor samme branche – hønsene får jo skallerne.

Således fortalte Jens Koch til Randers Dagblad i 1956.

Her ses Anker Iversen med fejekosten.

Skallehusene havde tørreanlæg og var samtidig sommerbolig.

En artikel i Randers Dagblad 1971, fortæller om endnu et besøg i Sødring - denne gang i Anker Iversens Skallefabrik.

Det er ikke kun sømændene der pløjer de danske have.

Den 75-årige Anker Iversen har gennem 40 år samlet skaller ud for Sødring, hvor fjorden og havet mødes.

Det er ikke alene sømanden, der, som det så romantisk hedder, pløjer de salte vande. Kommer man ud til stranden ved Sødring, ikke langt fra, hvor hav og fjord mødes, kan man se et eksempel på, at havet også kan pløjes af andet end et skibs køl.

Herude langs kysten, indtil 2 km fra det faste land, kan man se store og sindrigt indrettede maskiner rumstere rundt og fisker værdier op fra havbunden. Værdier, som har ligget godt gemt der i millioner af år, og som bringes for dagens lys ved maskinernes kraft. De omtalte værdier er noget så prosaisk som strandskaller, der for utallige år siden tjente som bolig for muslinger, snegle og andre bløddyr. Disse skaller anvendes som tilsætning til hønsefoder for gennem deres kalk at sikre solide æggeskaller.

Men inden strandskallerne kan serveres i hønsegården, må de gennemgå en længere proces. Det første led i denne er selve opgravningen, der foretages med en regulær gravemaskine kombineret med pløje- og vaskeanlæg. Dette maskineri trækkes af en traktor, og den faste havbund bærer de tunge maskiner lige så godt, som hvis de kørte på asfalt. Ploven skræller et ca. ½ meter tykt lag 'overjord' af havbunden, og under overjorden ligger så selve skallerne i et kompakt lag på 15-20 cm tykkelse, og det er dette lag, der skovles op med gravemaskinen.

Der følger selvsagt en del sand og andet uvedkommende materiale, f.eks. flintesten, med grabben op, og den første sortering underkastes massen i vaskeanlægget bag gravemaskinen. Her roterer det hele rundt i en tromle af trådnet, og her bliver sandet vasket fra.

For at denne proces kan foregå, må gravearbejdet udføres ved en vis vanddybde, og maskineriet kan arbejde på indtil en meters vandstand. Er der ebbe, må arbejdet indstilles.

Fra vaskeriet læsses materialet over i vogne, der bringer det videre til tørreri og knuseværk. Hver tur med gravemaskinen giver ca. 40 sække skaller. Randers Dagblad har besøgt Anker Iversens Skallefabrik ved Sødring strand og har haft lejlighed til at se arbejdsgangen.

Det er godt 40 år siden, Anker Iversen startede sin virksomhed her under primitive forhold, og Iversen der nu er 75 år, fortæller herom på sin lune og gemytlige måde:

-”De første år gravede vi strandskallerne op med håndkraft, og når de var bragt i land og stenene sorteret fra, tørrede vi skallerne i solen. Vi var her underkastet vejrets luner, og det skete ofte, at et lag skaller, som vi havde bredt ud og som næsten var tørre, blev genneblødt af en regnbyge, så kunne vi begynde forfra.

Vi var også sæsonmæssigt afhængigt af vejret og måtte i reglen regne med kun at arbejde i fire sommer måneder for at være sikre på tørringsmuligheder.

Men nu har jeg anskaffet et tørringsanlæg, så nu kan vi komme i gang, så snart stranden er isfri. Vi har faktisk ingen is haft i denne vinter, og da vi nu kan være helt garanterede mod mere is, er vi gået i gang med arbejdet et par måneder før sædvanlig, og vi kan så fortsætte til næste vinter sætter ind”.

Storm P. - konstruktioner.

Vi - det er Anker Iversen selv - som, alderen og det råkolde vejr til trods, farer rundt mellem maskiner og bygninger med en særlig iver, (adræthed, red.) som mange meget yngre måtte misunde ham - samt hans sønnesøn Flemming og en medhjælper fra egnen.

Vi kigger på Iversens sidste anskaffelse, det effektive tørreanlæg, der før har været brugt til korntørring, men som nu, forsynet med grovere dyser, blæser varmen ind mellem det våde materiale fra havet. Det er typisk for Anker Iversens etablissement, at de maskiner, der anvendes, oprindeligt har tjent til andre formål.

Tørreriet er det anlæg, der er undergået de færreste forandringer, men ellers kan det på den øvrige maskinpark være ret vanskeligt at se, hvad maskinerne oprindeligt har været bygget til. Iversen, hans medhjælper og den lokale smed, har så ombygget de anskaffede maskiner, så de kan anvendes i skalle-industrien, og de fungerer fint efter hensigten, selv om en del af dem nok kunne se ud til at have haft Storm P. som medkonstruktør.

Tærskæværk og halmpresser blev til knusemaskine.

-”Den første gravemaskine, jeg anskaffede, var en gammel ombygget tørveælte-maskine, og selv om den var primitiv, betød den dog et stort fremskridt, da vi tidligere måtte bruge håndkraft.

Nu har vi en mere moderne gravemaskine, men knuseværket, som stadig arbejder, stod oprindeligt på en af egnens gårde og gjorde fyldest som tærskæværk og halmpresser.

Selve knusningen af skallerne kunne tærskværket ikke klare, så der har vi bygget nogle valser på, men selve sorteringen af skallerne kan halmrysteren besørge, efter den er forsynet med nogle grovere solde, for systemet er det samme som ved kornrensning.

Alt det maskineri og ombygningerne kostede naturligvis en del, særlig i begyndelsen, da vi måtte eksperimentere os frem, men nu virker det hele udmærket”.

- Det frasorterede materiale?

”Ja, størsteparten er flintesten, og det bliver afhentet af egnens landmænd, der bruger stenene som belægning på deres private veje. Stenene er slidt runde og skærer ikke, og når de dækkes med et lag sand, giver de en god bund”.

-”Finder De ikke andre ting end flintesten mellem skallerne, minder fra tidligere tiders liv på egnen eller lignende”?

”Jo, jeg har fundet en hel del tænder fra store dyr, måske vildsvin, samt et enkelt særpræget kampesten, der nu kan ses på Randers Museum. Denne sten, der var helt rund, bestod af to halvdele, der på en eller anden måde var kittet sammen, så vandet ikke havde kunnet trænge ind i det hulrum, der var mejslet ud inde i hver af stenens halvdele, og heri fandt man askerester, men hvad stenen har været anvendt til, kan jeg ikke sige noget om”.

Graver 8000 sække skaller om året.

-”Hvor stor er den årlige produktion her på fabrikken?”

”Hidtil ca. 8000 sække á 50 kg. Altså netto, når det hele er tørret og knust. Men nu, da vi kan regne med dobbelt så lang en sæson som før, kommer vi naturligvis højere op”.

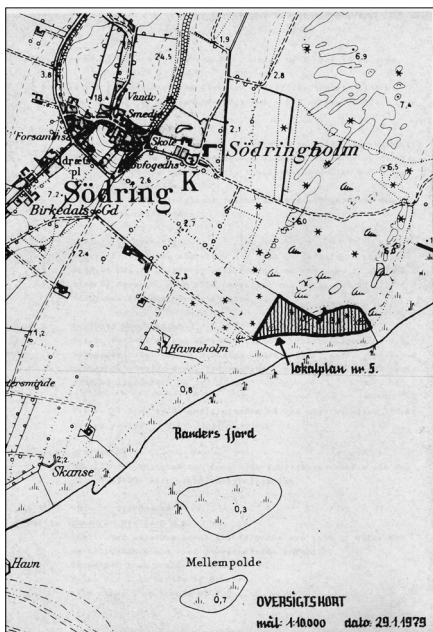
-”Hvor stort et område har De at grave skaller i?”

”Vi kan, som nævnt, køre ca. 2 km ud i havet, inden vandet står for højt, og strækningen langs stranden er i længden ca. 11 km”.

Videre oplyser Anker Iversen, at han for en snes år siden havde planer om at oprette en filial længere oppe ad kysten ud for Dokkedal. Men det blev af forskellige årsager opgivet, og han har da også klaret sig udmærket på sin nuværende plads, der ligner et helt Klondyke med de mange apparater og bygningsværker. De sidste er hovedsagelig opført af træ i Anker Iversens specielle arkitektur og tager sig malerisk ud på pynten mellem fyrretræer og tagrørsbevoksning.

Virksomhedens dage er talte.

- "Men nu ser det ud til at virksomhedens dage er talte, siger Iversen. Fredningsnævnet vil have de to skallefabrikker herude væk, både min og naboens – den sidste ligger i øvrigt stille for tiden – og foreløbig har vi fået en frist på tre år til at finde andre steder hen. Nu gør det ikke noget for min skyld, for om tre år har jeg alderen til at lægge op, men jeg havde regnet med, at min sønnesøn kunne fortsætte fabrikken. Det får han jo nok ikke lov til, medmindre vi kan få dispensation, vi kan da altid søge, for virksomheden her er god nok og kan give familien et udkomme".

Den 13. juni 1977 blev der lavet en redegørelse og lokalplan for et område til sommerhusbebyggelse ved Sødring by, Nørhald Kommune.

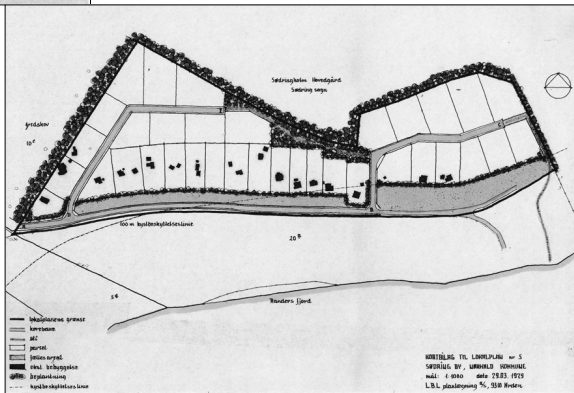
Lokalplanen skulle sikre en passende udstykning for de eksisterende 17 sommerhuse og åbne mulighed for yderligere etablering af 18 nye parceller, med tilhørende fællesarealer for hele bebyggelsen.

Bygningerne skulle være étplans huse, tagets vinkel skulle være mellem 20° og 30° og symmetriske sadeltage, kun én mindre bygning til, f.eks. garage, der ikke måtte overstige 30 m² i alt. Der skulle i videst mulig omfang tages hensyn til bevaring af eksisterende beplantning. Ingen form for skiltning eller reklamering måtte finde sted osv. osv.

Her ses kort og skitse over den pågældende lokalplan i Sødring.

Den indeholdt selvfølgelig meget mere end det ovenover nævnte.

Lokalplanen blev vedtaget og underskrevet 31/5-1979 af daværende borgmester Jens Kr. Kristensen og kærner Preben Pedersen

Gadebasser og Gadelam

Kilde: Arkivmateriale - redigeret af Jenny Hedegaard Brint-Nielsen

Skikken med **gadebasser** og **gadelam**, er især kendt fra vores egn – Nørhald egnen, Randers egnen, men også omkring Mariager og på den anden side af Randers Fjord, lidt sydpå og et godt stykke ud på Djursland.

Det er en gammel skik, som i hvert fald har eksisteret fra midten af 1800-tallet og menes at stoppe omkring 1940, hvor mange festligheder, bl.a. Valborgsblus blev forbudt af den tyske værnemagt. Skikken har nok været mest udbredt i landsbyerne, hvor der jo dengang var masser af unge karle og piger på gårdene.

Ved årets fastelavnsgilde, blev der udnævnt en gadebasse. Det kunne være den ældste dreng/karl, der skulle konfirmeres det pågældende år. Han udnævnte så derefter en svend og en dreng og sammen udgjorde de "rådet".

Gadebassen sammen med sine hjælpere, stod for at arrangere legestuer (liegstower) – sørgede for at bestille stuen, arrangere musik, lys og andet.

Gadesvenden stod for at tænde lys, tappe brændevin og øl og drengen stod for "resten", bl.a. indsamling af halm og gerne noget tjæreholdigt træ, så der rigtig kunne komme gang i Valborgbålet og det ikke brændte for hurtigt ud.

Når Valborgaften nærmede sig, samledes "rådet" for at udnævne "gadelammene" altså pigerne for det kommende år, regnet fra Valborgaften af. Dette blev meddelt til karlene (under hånden), men blev foreløbig en hemmelighed for pigerne.

Valborgaften er aftenen før 1. maj, og symboliserer vinterens slutning og vårens komme. Det er en meget gammel skik, også kendt fra vore nabolande. Den aften vågede man, for ikke at blive overlistet af de underjordiske kræfter, ved at tænde bål på højene.

Valborgaften samles byens folk - især de unge karle og piger - på en høj ved byen, eller et sted, hvor der var en forhøjning, evt. et stort træ. Bålet blev tændt af gadebassen, og på grund af det tjæreholdige træ, kunne bluset ses langt omkring.

Det var en festlig aften - der blev danset og sunget omkring bålet. Inden blusset var helt udbrændt, forsvandt de drenge, der havde gået til præst det år, ind til byen for at hente listen, der bekendtgjorde, hvordan byens karle og piger skulle parres sammen det år.

"I vor egn er det skik, at hver karl får en pige til gadelam. Men de karle, der ikke inden den sidste april har deres muldvarpeskud jævnet, og de piger, der ikke har deres kålstokke rykket op, får til straf for deres dovenskab ingen gadebasse eller gadelam".

Fortalt af Ane Andersen, Ø. Tørslev.

Dette blev bekendtgjort af gadebassen og hans råd. Det er beskrevet fra Hald, at rådet klatrede op i et træ og læste bekendtgørelsen op derfra – måske for at slippe for en sten i hovedet eller et par lussinger, hvis der var nogen, der var mindre tilfredse og havde håbet på et andet resultat.

Før navnene blev læst op – startedes der altid med denne remse:

"Halløj gamle kællinger, kom ud å si blos – vil I ha naaed å veed, saa ka I kom te wos".

Gadebasser og Gadelam

Tjenestekarlenes navne til venstre og tjenestepigernes til højre.

I første linje står der: Mads Mogensen skal have Ane Christensen.

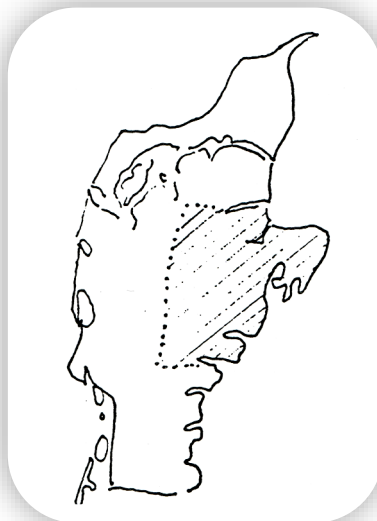
Mads Mogensen	skal have	Ane Christensen
Christen Erikson	—	Car Andersons Pige
Lars Thomsen	—	Trine Holms
Peder Knudsen	—	Dorthea Knaghs
Niels Christensen	—	A. H. Hjersten
Anders Lind	—	Ane Kondrup's
Jens Peters	—	P. Knudsen's Maren
Peder Christian	—	Ane Marie
Nelli Christian	—	Ane Palmarine
Peder	—	Maren Soms
Jørgen Jensen	—	N. H. Ane Marie
Niels Juul	—	J. O. Hjersten
Christen Eiler	—	Mette Olejen
Knagh	—	J. Hjersten
Knisters Erikson	—	Ane Sørensen
Anders Poulsen	—	Trine
Ole Polden	—	Elle Jensen
Jens Peter Holm	—	Trine Thomsen
Svend	—	Ane Marie
Mads Jørgensen	—	Dorthea

Gadelamsliste fra Hald.

Denne gadelamsliste fra Hald – menes at være ca. fra 1864. Listen blev fundet under gulvbrædderne i forbindelse med, at det gamle forsamlingshus blev solgt og omdannet til beboelse. Dette er beskrevet af Niels Kondrup fra Hald.

Ved de kommende fester i byen det kommende år, såsom legestuer, ringridning, fastelavn, julefester mm, havde de udnævnte par opvartende forpligtelser overfor hinanden, bl.a. skulle de danse et vist antal danse med hinanden til sammenkomsterne – pigerne skulle komme med fortæring til karlen – karlen skulle følge pigen hjem mm.

Man kunne ikke protestere mod denne udnævnelse uden at tabe ansigt – men der fortælles om en lidt anstrengt begejstret ungersvend – forsøgte at slå en handel af med pigen ved at tilbyde hende den dyreste og største isvaffel, der kunne fås. Pigen betænkte sig lidt og udbrød så: ” *Jow, a går mæ te’et ... men så ska’en vær mæ sukkelade*”.

På kortet ses det skraverede område i Jylland, hvor gadelamsgilder var særlig udbredt.

Efterhånden som årene gik, uddøde en næsten 100 år gammel skik.

Skikken blev erstattet af forskellige ungdomsforeninger, skytte- og gymnastikforeninger.

Disse foreninger kom til at danne grundlag for andre samværsformer og interesser, som vi kender til i dag.

Ildrætsforeningernes tid blomstrede.

Øvrige kilder: Folkeminder – artikel af Niels Kondrup, samt beretning fra Niels Krag, Øster Tørslev og Sigurd Nielsen, Støvring.

Velgører hjalp Enslev Kirke til sit orgel.

Kilde: Arkivmateriale - redigeret af Inge Johansen.

Året er 1977. I marts måned dette år er det 75 år siden Enslev Kirke fik sit orgel – skænket af sin velgører, Chr. Andersen Bugge. Han var en ung initiativrig Enslev-dreng, der tog til København, blev uddannet inden for handel, men blev først og fremmest kendt som ejendoms-handler.

Han glemte dog aldrig sin fødeegn, og 30. marts i år er det 75 år siden, beboerne i Enslev markerede, at kirken havde fået sit første orgel, skænket af Chr. Andersen Bugge.

I en artikel fortæller Peter Østergård fra Nørhald Egnsarkiv om kirken, orglet og Chr. Andersen Bugge.

Oplysningerne er i øvrigt kommet frem i forbindelse med nogle studieaftener i efteråret, arrangeret af Gjerlev-Enslev Husmoderforening, med emnet slægtsforskning og byhistorie.

Chr. Andersen Bugge var født 1864 som søn af husmand Anders Mikkelsen Bugge i Enslev. Chr. Andersen Bugge var ifølge den gamle skoleprotokol en ualmindelig flittig og begavet dreng, der scorede topkarakterer ved den årlige eksamen.

Han havde lyst og mod til at prøve lykken i hovedstaden og "udvandrede" 18 år gammel med hele sin sammensparede kapital - 50 kr. - på lommen.

Han uddannede sig i handelsbranchen og slog sig efterhånden på ejendomshandel i den store stil og blev formand for Dansk Ejendomsmæglerforening og ministeriets sagkyndige, vedrørende handel med fast ejendom, skrev Peter Østergård.

Han stiftede hjem og familie i København, men glemte aldrig hvorfra han kom. År efter år besøgte han barndomsbyen, som han med taknemlighed betænkte med gaver, bl.a. bekostede han en restaurering af kirkens altertavle.

I 1902 skænkede han, som nævnt, et orgel til kirken. En husindsamling i Enslev skulle skaffe midler til at bygge pulpituret, hvorpå orglet skulle stå. Indsamlingslisten omfattede 71 navne og gav hele 175 kr.

I løbet af marts var orglet med fire stemmer opstillet og afstemt til indvielsen 30. marts, hvor man om aftenen fejrede begivenheden med en fest i forsamlingshuset med Chr. Andersen Bugge som gæst.

Til traktementet medgik 12 pund chokolade og 2,5 pund kaffe, der blev forstærket med et pund cikorie, og hertil nød man et pund tobak for én krone samt wienerbrød for 20 kr., leveret af købmand Fr. Dich i Gjerlev.

De samlede udgifter ved festarrangementet beløb sig til 43 kr. og 37 øre.

For øvrigt dannede forsamlingshuset ramme om flere "Buggefester" i årene der fulgte. Sidste gang i 1932, da Enslev – borgerne, med gårdejer Johannes Winther i spidsen, holdt en storstilet fest for Chr. Andersen Bugge i anledning af 50-året for hans "udvandring" fra barndomsegnen.

På billedet ses den fine borddækning og alle gæsterne, som var med til at holde fest for Chr. Andersen Bugge, bysbarnet der aldrig glemte sin hjemegn.

Den store sal i Enslev forsamlingshus var fyldt til bristepunktet.

Palle Lyngbye og Anders Nielsen – to lærere på Råby skole Skrevet af tidligere sognepræst, Kristian Sølvsten Grøn

Jeg har lovet Nørhald Egnsarkiv at skrive lidt til deres Årsskrift for 2021, og da jeg de sidste år har været i gang med at skrive en længere beretning om Råby skole og undervisningen her siden 1600'tallet, så har jeg besluttet at skrive kort om skolens historie og to af de lærere, som jeg havde de sidste år i skolen indtil 1962.

Men først en lille smule om skolen og dens historie i meget korte træk. Vi ved en hel del om Råby skole i perioden fra omkring 1820 til skolen blev lukket i 1967 – forskolen dog først i 1970. De første mange år indtil 1899 lå skolen overfor mindepolden, og i alle årene indtil 1967 har vi et godt kendskab til de fleste lærere, som har været på skolen i de mange år, og det gælder også andenlærere og vikarer. I 1827 blev Simon Jørgensen ansat som førstelærer ved Råby skole, og han har stadig efterkommere på egnen. Den næste førstelærer var Søren Peter Sørensen, som også var leder og kasserer i Råby sparekasse fra dets oprettelse i 1872 til 1894, en sparekasse, som havde til huse i den gamle skole de første mange år. Efter Sørensen var der følgende førstelærere: Rørbech, Gertsen, Trærup, Nissen og til sidst Anders Nielsen.

Perioden fra 1827 og frem til ca. 1948 må stort set betegnes som en god periode, hvor det ikke var særlig svært at skaffe uddannede lærere. Det gjaldt derimod ikke i årene fra 1948 til 1958, hvor der var mangel på uddannede lærere – især til landsbyskolerne. Derfor måtte man ty til de såkaldte vikarer – studenter og "lærere på græs", og ikke et ondt ord om disse skiftende vikarer, men det har helt sikkert gjort undervisningen lidt usammenhængende. Det var også i perioden fra 1948 til begyndelsen af 1960'erne, at man lavede den ene plan efter den anden for at fastholde skolen i lokalområdet. I 1949 arbejdede man på en omfattende udvidelse af den bestående skole med gymnastiksal, sløjdløkkale og skolekøkken, og i 1953 var der planer om i samarbejde med Sødring at bygge en stor skole mellem Råby og Sødring, og i den forbindelse skulle Råby skole så laves om til et alderdomshjem.

Og endelig begyndte man omkring 1960 at arbejde på planer med at bygge en forbundsskole i samarbejde med Råby-Sødring og Dalby-neder-Dalbyover, en skole, som skulle ligge på "Kronborg" ved Dalbyover. I 1963 var tegningerne til denne skole udarbejdet og skulle påbegyndes i efteråret 1963. Det skulle være en moderne 8 klasses skole placeret på matriklerne 15a og 18c tilhørende gårdene på henholdsvis Grejsvang 41 og Grejsvang 38. Det var planer, som Anders Nielsen på glimrende vis gav os elever et godt indblik i, så meget, at jeg stadig for mit indre blik kan se denne skole. Men det blev kun til et fatamorgana; for hverken denne eller de andre planer blev til noget, men endte i stedet i 1967 med aftalen om Forbundsskolen i Øster Tørslev – senere kaldt Grønhøjskolen.

Et andet problem for landsbyskolerne var at føre de skiftende skolelove ud i livet, og de to sidste af disse var skoleloven af 1937 og 1958, den sidste skolelov betød, at det for Råby skoles vedkommende var slut med at gå i skole hver anden dag fra 3. til 7. klasse, en lang skoledag undertiden fra kl. 8.00 til kl. 16.00 – om vinteren næsten mørkt før børn udenfor byen nåede hjem. I Råby fik man dog dispensation, idet loven først skulle træde i kraft efter sommerferien 1959. Det skyldtes, at der ikke var lokaler nok til de mange elever, og derfor lejede man den lille sal i missionshuset. Dertil kom de nye fag bl.a. engelsk, tysk og fysik, hvor der skulle findes lærere, som var kvalificerede til at undervise i disse fag. To af de lærere, som var med til at virkeliggøre loven af 1958 var Palle Lyngbye og Anders Nielsen, og derfor har jeg valgt at skrive lidt om disse to lærere, som stadig huskes af min generation.

Palle Ib Brünnich Lyngbye

Palle Ib Brünnich Lyngbye var lærer på Råby skole fra den 1. august 1959 til sommerferien 1962, hvor han blev ansat som lærer ved Vejle kommunale skolevæsen, på Klostergades skole, hvor han bl.a. underviste den senere fodboldspiller Allan Simonsen – fortæller han et sted med en vis stolthed. Palle blev født den 4. september 1933 på Rigshospitalet i København som søn af cand. mag. Otto Valdemar Bøggild Lyngbye og Else Catrine Agnes Brünnich. Senere flyttede familien til Aarhus, hvor faderen blev lektor med engelsk som hovedfag og tysk som bifag. Kort tid efter afgang fra Råby skole blev Palle gift med Dorthea Jensen Damgaard født den 27. november 1937. Hun voksede op i Sdr. Bjert, og hendes forældre var boelsmand Jørgen Svendsen Damgaard og Inger Martine Jensen. Dorthea blev konfirmeret i Sdr. Bjert kirke i 1952 af K. Robert Hansen, som senere blev sognepræst i Hald.

Palle tog studentereksamen i Aarhus og læste senere til lærer på Ribe seminarium, en uddannelse, som han afsluttede i 1959, og umiddelbart efter blev han ansat som lærer på Råby skole. Palle forsøgte hele tiden at dygtiggøre sig ved kortere kurser bl.a. i gymnastik på Ollerup gymnastikhøjskole, et feriekursus i Tysk i Lübeck og så i formning, hvor han lærte os papmache, noget helt nyt og anderledes i en landsbyskole, et vidnesbyrd om den kreativitet, som han udfoldede i hele sin undervisning. Til undervisningen i papmache skulle der bruges vand, og det meste af min skoletid var der kun en vandhane ved gavlen ud mod legepladsen. Ingen sæbe, hvor vi kunne vaske vore hænder, når vi havde været på det gammeldags lokum. Men de sidste år i skolen blev der etableret håndvaske i gangen, og det var nødvendigt bl.a. til fysiktimerne og til papmache, som kunne give et farligt svineri. Men jeg tvivler på, at disse håndvaske blev brugt, når vi havde været på lokummet.

De hygiejniske forhold på skolen og rundt om i hjemmene skal ikke omtales her. Men de såkaldte sundhedsapostle gjorde meget for at ændre på disse forhold, og det gjaldt også på Råby skole, hvor der nederst i det store klasselokale var opsat en plakat med to halvnøgne børn, en dreng og en pige, og nederst på den plakat stod der: "Ud af sengen med et hop, morgenvask fra tå til top", noget, som vist var umuligt i de fleste hjem, hvor der kun var en køkkenvask til rådighed.

Palle blev som sagt ansat som andenlærer på skolen den 1. august 1959, og det år var han netop blevet færdig med at læse til lærer på Ribe Seminarium. Min far sad dengang i skolekommissionen, og jeg kan huske, far har sagt, at Palle havde meget fine papirer, og derfor blev han også indstillet som en klar nr. 1.

Palle var en meget flittig og pligtopfyldende som lærer, og han var altid velforberedt til timerne. Man kunne virkelig mærke, at han brændte for de fag, han underviste i. Det var nu ikke altid eleverne skønnede på det, og heller ikke forældrene, men det er en helt anden historie, som ikke skal fortælles her.

Palle var 3 år på skolen, og jeg havde ham som lærer i alle 3 år; og selv om jeg kun var 11 år, da han blev ansat på skolen som det, der dengang blev kaldt for aspirant, så opstod der straks et vist fortrolighedsforhold mellem Palle og mig, et fortrolighedsforhold, som vi begge har nydt godt af - også de senere år, da vi flyttede til Sønderjylland.

Det var ikke, fordi jeg var nogen mønsterelev, men jeg var måske én af dem, som satte meget pris på hans undervisning; og den var virkelig helt i top.

For flere år siden snakkede jeg med én af de gamle elever fra skolen, vist nok én af dem, som måske ikke altid opførte sig så pænt i timerne. Vi kom til at snakke om Palle, og så sagde han, at Lyngbye nok var én af de bedste lærere, vi havde haft på skolen, selvom vi ved vores opførelse måske ikke altid skønnede på det.

Palle var en god og inspirerende lærer, og han var ikke bare lærer, fordi der skulle brød på bordet; nej, det at være lærer var for ham en livsstil, ikke bare et nødvendigt stykke arbejde. Palle var lærer med liv og sjæl. Sådan følte jeg det i hvert fald dengang, og det skylder vi ham en stor tak for.

På skolen havde jeg bl.a. Palle til engelsk, fysik og gymnastik. Gymnastik havde man haft på landet i mange år som et skolefag – også i Råby. Men fra den 1. august 1959 kom engelsk, tysk og fysik ind som nye fag i landsbyskolen. Jeg skal ikke her fordybe mig i den omstillingsproces, som skolen måtte igennem som følge af den nye skolelov i 1958. Men det var altså Palle, som kreerede det første fysiklokale på Råby skole – naturligvis bistået af Anders Nielsen, som dengang var førstelærer.

Der er mange ting, jeg husker fra hans timer; jeg husker bl.a., at han ikke underviste i engelsk ud fra de sædvanlige principper, som dengang var rådende de fleste steder med oversættelse og grammatikfikseret terperi. Han underviste efter noget, som han kaldte for "naturmetoden", en metode, som i virkeligheden går tilbage til Jan Amos Comenius, som var tilknyttet brødremenigheden. Og metoden gik i korte træk ud på, at man bedst lærer et sprog ved simpelt hen at bruge det, en metode, som han havde lært af sin far. Jeg husker tydeligt, hvordan han i engelsktimerne gik op og ned af gulvet på sin særlige trippende facon, eller sprang fra sted til sted for at fortælle os, hvad den og den ting hed på engelsk: "This is a table, this is a chair", idet han løftede eller pegede på den pågældende genstand

eller åbnede og lukkede en dør. Jo, der er rigtig mange minder fra Palles tid på Råby skole, og desværre kan jeg ikke nå at fortælle det hele. Forresten underviste han også nogen af os drenge uden for skoletiden i blokfløjtespil, og han gjorde det uden betaling, han gjorde det som en vennetjeneste.

Men der er et lille træk, som jeg synes også skal med; Palle gik af og til lange ture, og det skete, at han slog et sving ind omkring mit hjem f.eks. en søndag eftermiddag til eftermiddagskaffe. Det nød han virkelig, ikke bare p.g.a. den hyggelige atmosfære i vores hjem, men også p.g.a. al den gode kage, som mor dengang satte på bordet. Men som regel blev han også bedt om at blive til aftensmaden, og så gik han med ud i stalden i sit fine tøj. Og han gik op og ned ad gangen og snakkede, mens jeg f.eks. sad og malkede. Alle vi børn - d.v.s. drengene - pigerne hjalp til inde - skulle naturligvis hjælpe til i stalden. Og bagefter gik vi ind til mors veldækkede bord, og Palle spiste af hjertens lyst. Især kan jeg huske, at han holdt meget af mors jordbærgrød, som blev sat til livs med velbehag, og måske har han også fået noget med hjem til sin ungkarlehybel. Han var jo ungkarl alle de 3 år, han var i Råby; men det ændrede sig brat på en tur til København, som jeg ikke her skal berette om. Den ændring kunne mærkes; Palle kunne indimellem være nedtrykt, når noget gik ham imod. Han var et meget følsomt menneske med et varmt hjerte, - havde det svært, når noget gik ham imod - og på en måde var han jo meget alene, selvom han som lærer havde en stor berøringsflade. Han manglede helt tydeligt en bedre halvdel, og det fik han.

Palle var engageret i mange ting i sit alt for korte liv; i 1970'erne flyttede han og Dorthea til Agtrupskov ved Sdr. Bjert, hvor Dorthea stadig bor her i 2021. Her var han med til Y' Mens Clubben fra dens begyndelse i 1981. Han var også kustode ved Genforenings- og Grænsemuseet i Christiansfeld fra dets begyndelse i 1995 sammen med Dorthea, som stadig virker som kustode anno 2021.

Palle døde meget pludseligt på Roskilde sygehus fredag den 13. april 2001 og blev begravet på Sdr. Bjert kirkegård.

Anders Nielsen

Fra den 1. april 1959 til sommerferien 1967 var Anders Nielsen ansat som førstelærer på den skole, hvor han selv havde gået fra 1936 til 1941.

Anders læste efterfølgende til lærer på Gjedved Seminarium, en uddannelse, som afsluttedes i 1950 med en 1. karakter. Fra den 15. august 1950 til 1. maj 1957 var han ansat ved det danske skolevæsen i Slesvig, derefter ved Mejlby skole i nærheden af Arden. Da han rejste fra Råby i 1967, blev han ansat ved Jordrup skole ved Kolding, og til sidst inden pensioneringen 1991 var han en årrække skoleinspektør på Eltang Centralskole i Kolding kommune.

Anders Nielsen var fra Råby og blev født på Kjæragergård i Råby sogn den 11. maj 1929 som søn af Niels Kristian Nielsen og Anna Dorthea Nielsen født Brams. Han var opkaldt efter sin farfar, Anders Nielsen, der i en årrække var en meget markant venstrepolitiker, og han havde et husmandsbrug i Tapdrup i nærheden af Viborg. I 1910 blev han foreslået som konseilpræsident (statsminister) sammen med Klaus Berntsen og Neergaard, men kongen valgte dog Klaus Berntsen og Anders Nielsen blev landbrugsminister.

I Slesvig mødte Anders Nielsen Ingrid Waltraud Thomsen, som var født i Rendsborg den 4. november 1935 som datter af skræddermeister Heinrich Markus Thomsen og Hertha Juliane Dora Thomsen, født Holst. De hørte til det danske mindretal i Sydslesvig, og Anders og Ingrid blev borgerligt viet i Slesvig den 17. juni 1954 og samme dag kirkeligt velsignet i menighedshuset i Slesvig.

Som sagt var Anders Nielsen primus motor i at føre den nye skolelov af 1958 ud i livet med alle de nye fag, som er blevet omtalt, og det gjorde han med stor dygtighed.

Efter min mening skete der et nybrud, da Anders blev førstelærer på skolen. Det var ellers med nogen skepsis, da han begyndte som lærer på skolen. Det var jo blandt sine egne, han skulle undervise, og intet sted er en profet så ringeagtet som blandt sine egne - som skrevet står -, og det samme må vel gælde også for lærere. Men Anders Nielsen klarede både undervisningen og ledelsen af i sin barn-domsskole ganske fremragende. Anders var i hvert fald en meget grundig lærer og leder, noget, som man også mærkede i skolekommissionen. Anders brændte for skolen og dens liv, og de år, han var lærer på skolen, herskede der en god ånd, som naturligvis smittede af på os elever. Ja, Ingrid skal også have sin del af æren; for også hun levede med og var en god støtte for Anders. Ja, en overgang underviste hun selv i tysk - ikke i Råby, men i Sødring. Jeg husker Anders som en meget venlig, kærlig og bestemt lærer. Det venlige og kærlige har alle dage været en del af hans natur, og det bestemte, ja, lad mig sige det på den måde, at det var en pædagogisk mæske, han var nødt til at tage på som lærer for at sætte sig i respekt.

For skal man undervise en klasse – og det gælder også som præst – så skal man ikke bare være et venligt, et kærligt og åbent menneske, som skaber tillid i forhold til eleverne. Man bliver også nødt til nogle gange at være bestemt for at sætte sig i respekt. Det forstod Anders på bedste vis, og vi satte meget pris på ham både som lærer og som menneske. Ja, vi kunne mærke, at han også satte pris på os, og det er noget, som et barn meget hurtigt fornemmer i en alder, hvor sindet måske er særlig følsomt.

Der var en ting, som jeg lagde mærke til fra den første dag, han var lærer på skolen. Anders kunne finde på at slå over i det jyske sprog, og det var vi ikke altid vant til med de skiftende lærere, som vi havde haft gennem årene. Det var noget, som jeg satte meget pris på; for jeg kunne ikke lide, at nogen talte fint – som jeg dengang kaldte det.

Alle enkeltheder kan jeg ikke nå at komme ind på - det vil føre for vidt. Dog kan jeg sige, at Anders alle dage har været meget knyttet til sin hjemstavn. Det betød ikke, at alle andre egne så blev skubbet i baggrunden og glemt; for jeg ved, hvor meget pris han også satte på hele det danske land, og især kærligheden til det danske mindretal syd for grænsen var næsten ikke til at tage fejl af.

Men det var i Råby, han havde sine rødder; det kunne vi bl.a. fornemme i undervisningen f.eks. i faget samfundslære, hvor han i 5. klasse fortalte os om egnen og dens historie. Råby kirke blev der gjort et stort nummer ud af med dens mange og enestående kalkmalerier, og for nogle år siden sagde han til mig, at han var så ked af, at han ikke kunne finde materialet fra dengang. Og jeg kunne da fortælle, at jeg stadig havde alt, hvad vi dengang lavede om Råby kirke. Vi gik så at sige på opdagelse i og omkring kirken, og Anders fortalte vidt og bredt om den gamle bygning og dens funktion. Og vi kunne tydeligt mærke hans kærlighed til det hus og den menighed, hvor han også var organist.

Vi skulle også se Sødring kirke, og jeg kan huske, at han kørte os derud i deres blå Ford Taunus 17 M. Og da vi kom ud forbi det lige stykke ved Kjæragergården, så kunne jeg se, at kilometertælleren sneg sig op i nærheden af de hundrede. Jeg tror ikke, at Anders opdagede det, for han snakkede hele vejen.

I timerne kunne han også finde på at fortælle om sit barndomshjem, som vi alle kendte, og han indledte gerne med ordene: "Derhjemme på gården". Og så kunne han også finde på at fortælle om sin farfar, Anders Nielsen, som i sin tid var husmand og landbrugsminister. Undertiden når folk besøgte ham på husmandsbruget i Tapdrup, så sagde de: "Er ministeren hjemme i dag?"

Jo, vi lærte noget i Anders Nielsens timer, og vi lærte også at synge. Og det var ikke bare morgensang, hvor vi alle var samlet inde i det store klasselokale. Det var også sangtimerne, som han gjorde utrolig meget ud af. Vi fik lært mange af vore kernesalmer, og det er jeg glad for i dag. Men vi lærte også mange af vore gode danske sange i hans timer, og vi fik fortalt om de store danske digtere. I én af timerne fortalte han os om Jeppe Aakjær, som var både landmand og digter ligesom Anders Nielsens far, som skrev fremragende og sjove digte om egnen og dens befolkning. Fra den tid fik jeg smag for Aakjærs digte, og det er ikke blevet mindre med årene.

Men der én ting, som jeg husker særlig tydeligt, og det var den tur, som han arrangerede til Slesvig sammen Ingrid. Vi blev her indkvarteret på et vandrehjem i byen – i øvrigt sammen med en 8. klasse fra Aalborg. Det var en kæmpe oplevelse, som jeg kunne fortælle meget mere om. Ja, jeg husker også de mange forberedelser, som gik forud for turen; for vi skulle selv være med til at finde ud af, hvordan vi kom derved med tog. Til det formål havde Anders lånt et classesæt af DSB's køreplaner. Det var uhyre interessant at tyde de mange tegn i disse køreplaner, finde ud, hvor man skulle skifte tog osv.

Der er én ting, som jeg husker fra turen derved; Råby skole kom med på landkortet - sådan følte jeg det i hvert fald. For på hver station ned gennem Jylland lød der over højtaleren, at der var reserveret plads til Råby skole. Og så er der en anden ting, som jeg husker; Anders tog os drenge med hen forrest i vognen og fortalte løs om det at køre i tog og hele maskineriet. Hvorfor var han så interesseret også i den side af sagen? Jo, for som han sagde, havde han engang haft en drøm om at blive lokomotivfører og bare drøne derudaf. Det var sikkert en drøm, som han fik, dengang han kørte med Hadsund Peter til Hadsund.

Som sagt boede vi på vandrehjemmet bl.a. sammen med en 8. klasse fra Ålborg, og drengene i den klasse var meget interesseret i pigerne i vores klasse. En af drengene havde sin guitar med og spillede og sang for os under spisningen, og - så vidt jeg husker - også et par numre af Banjo Boys, som var populære barnestjerner på den tid.

Hvor var det dog en god og interessant tur, vi fik til Slesvig; og vi fik først og fremmest et godt indblik i det liv, som det danske mindretal levede under dernede. Ja, der er en ting mere, som prentede sig dybt i min bevidsthed fra dengang, og det var, da han tog os med ud til Hedeby. Jeg satte mig på volden sammen med Knud, og jeg sad længe og filosoferede over, at her engang havde ligget en betydningsfuld by i vikingetiden. Jo, Anders forstod at sætte gang i et barns fantasi og opfattelsesevne på en sådan måde, at jeg stadig husker meget af det i dag.

Et afsnit for sig var biblioteket på Råby skole, som blev oprettet af Rørbech i 1890'erne, og som de skiftende førstelærere stod for. Her blev vi elever også inddraget ved at gennemse de mange ønsker, som befolkningen havde til nye bøger. Specielt kan jeg huske, at Anders Hjorth Jeppesen – en ung mand på en 17-18 år - havde mange forslag i denne henseende.

På skolen havde der i flere år været en filmfremviser, som Anders også gjorde meget brug af, en side af skolens undervisning, som det vil føre for vidt at komme ind på her. Men hvor var det en kæmpe oplevelse at se film i det store klasselokale sammen med andre klasser i en tid, hvor det kun var de færreste, som havde TV. Og var der tid til overs, så fik vi undertiden vist lysbilledserien "Sesambjerget" med de nok så berømte trylleord: "Sesam, sesam, luk dig op!" Men på skolen blev vi også opfordret til at spare op, og til det formål havde skolen fået en reklamefilm, som også af og til blev vist, og i filmen så vi et ungt par, som tjente ekstra penge ved at gå i roerne om aftenen, penge, som blev sat i banken og senere skulle bruges til en god udbetaling til den lille landejendom, som det unge par drømte om.

Skolen havde også anskaffet sig en spritdublikator og en spolebåndoptager, og specielt spolebåndoptageren gjorde Anders meget brug af i tysktimerne til hørespil og tyske sange. En enkelt sang fra de timer husker jeg meget tydeligt, det var Goethes romanske sang, "Heidenröslein" fra 1797 med det meget sigende omkvæd: "Röslein, Röslein, Röslein rot, Röslein auf der Heiden."

Anders Nielsen døde den 30. juli 2006 og Ingrid den 15. august 2012. Begravelsen foregik fra Nr. Bjert kirke ved Kolding med undertegnede som præst, og efterfølgende blev de stedt til hvile på Råby kirkegård ved siden af sønnen, Niels Henrik, som døde i 1966 i en alder af kun 7 år. Det var Anders Nielsen ønske at blive begravet på Råby kirkegård; ”for så kommer jeg jo hjem”, sagde han lige før sin død, stedt til hvile blandt slægtinge og venner.

Tekst til billede nr. 1:

Råby skole 1956 (Sylvest Jensen foto).

Tekst til billede nr. 2:

Palle Lyngbye, Kristian Grøn og Anders Nielsen.

Tekst til billede nr. 3:

Råby skole 1937, forreste række nr. 4 fra højre ses Harry Grøn og Anders som nr. 5. Øverst tv. er det lærer Trærup, 3 rækker længere nede tv. er det frk. Poulsen og øverst th. er det lærer Svend Aage Jensen.

Tekst til billede nr. 4:

Min klasse lige før sommerferien med de to lærere Anders Nielsen (tv) og Emil Davidsen (th). Emil var andenlærer på skolen fra august 1958 til sommerferien 1959. Han var en kort tid lærer i Gesten, derefter på Samsø, hvor han fra 1982 - 1994 var borgmester. Bagerst fra venstre: Ninna Jensen, Anna Marie Degn, Aase Olesen, Merete Knudsen, Dorthe Laustsen, Lis Greve og Grete Kristensen. Forrest fra venstre: Gert Hald, Per Greve, Jørgen Levring Andersen, Poul Erik Mikkelsen, Knud Møller Pedersen, Ingvard Sølvsten og Kristian Sølvsten Grøn.

Kommunalt selvstyre fylder 180 år

Kilde: Arkivmateriale - redigeret af Bente Svane Kristensen

Ved kongelig anordning af den 13. august 1841 indførtes Sogneforstanderskabet - "*til at træffe bestemmelse om landkommunernes forhold*".

Kommunens område var identisk med pastoratet. Bestyrelsen, der benævntes som *Sogneforstanderskabet*, skulle bestå af sognepræsten og de lodsejere, der havde mindst 32 td. hartkorn, samt 4-9 mænd valgt af og blandt de af sognets mænd, som havde en landejendom på mindst 1 td. hartkorn. Og kvinderne havde slet ikke valget, så rigtigt folkevalgt var bestyrelserne jo ikke. Det var dog et skridt hen mod det folkestyre, der så dagens lys 8 år efter - d. 5. juni 1849.

Gennem udpluk fra den gamle, gulnede forhandlingsprotokol fra 1841, fortælles om det første valg i Tvede-Linde landkommune.

Valghandlingen fandt sted den 1. november hos mølleren i Tvede Gademølle, hvor 49 valgberettigede hver skulle udpege 5 medlemmer til sogneforstanderskabet, og det skete mundtligt, én ad gangen.

Pastor Vallentin, som jo var selvskreven medlem, lagde for med at pege på 5 agtværdige borgere, hvis navne blev indført i protokollen. Og sådan fortsatte man med alle 49 vælgere og sluttede med at finde frem til de fem, der havde fået flest stemmer.

De således udkårne medlemmer, samt de selvskrevne, præsten og godsejeren på Gjessinggård, holdt konstituerende møde i Tvede stråttækte skole, hvor pastor Vallentin valgtes som formand. Kammerherre og hofjægermester Johs. Folsach blev skolepatron i Tvede, Kjeld Jensen, Lindegårde blev skolepatron i Linde. Anders Amstrup fik posten som skoleforstander i Linde, og mølleejer Anders Simonson i Tvede. Sognefoged Jens Thomsen valgtes til fattigforstander i Tvede og gårdmand Jens Jensen i Linde.

De to administrations områder - skolevæsen og fattigforsorg - prægede i øvrigt forstanderskabets møder, der ordinært fastsattes til "*første mandag i hver anden måned*". Men det lokale selvstyre klaredes nu ikke på kun 6 årlige møder. Det blev snart nødvendigt med ekstraordinære møder. Og korrespondancen med det nyoprettede amtsråd svulmede op, så formanden pastor Vallentin måtte anskaffe sig et signet til at stemple brevskeberne med.

Et nyt fattighus blev bygget i 1866 og ligger der stadig som en bindingsværksidyl.

Sogneforstanderskabet fik i 1867 navneforandring til *sogneråd*, der fortsat holdt sine møder i skolestuen.

Herunder ses Tvede Gademølle, hvor det historiske valg fandt sted i 1841.

(Hvis nogle mener dette **ikke** er Tvede Gademølle, bedes man henvende sig til arkivet, så data om billedet kan blive rettet - venligst, red.)

Her ses en tegning, som skal illustrere et møde i sognerådet - dog er det ikke fra Tvede-Linde.

Tegningen er fra Hans Smidths hånd og befinder sig i den Hirschsprungske Samling.

Frederik 4.'s Rytterskoler fylder 300 år

Forskellige kilder sammensat og redigeret af Alis Skjødt Nielsen

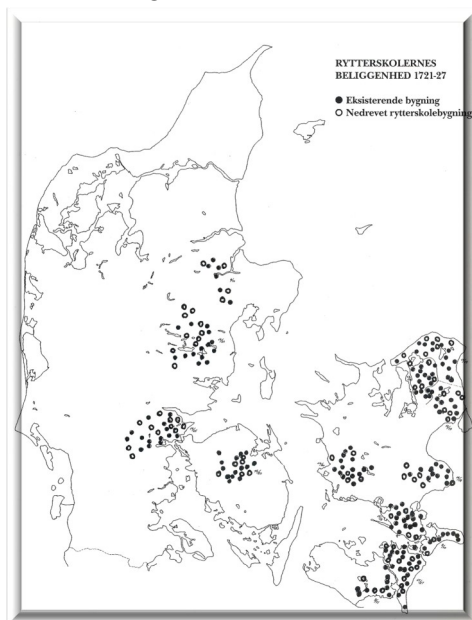
I Danske Lov havde enevælden i 1683 formuleret en forventning om, at forældre og præster opdrog børnene til kristendom. Den første egentlige bestemmelse om undervisning skete i en fattigforordning i 1708, hvori det bestemtes, at degnen skulle forestå undervisning for de børn, hvis forældre ikke selv havde råd og mulighed for at undervise.

Kong Frederik 4. var iværksætteren bag alle Rytterskoler i hele landet. Distrikterne blev oprettet allerede i 1670 efter en kongelig forordning fra Christian 5. Disse distrikter udgjorde en del af krongodset, dvs. kongens jord og ejendom. Der var efterhånden behov for, at rytterhæren skulle effektiviseres, så fra 1715-1718 blev krongodset i de 12 rytterdistrikter omlagt. Rytterdistrikterne var fordelt strategisk over hele landet. Ryttergodserne omfattede kun omkring en sjettedel af landets område, men flere store godsejere støttede initiativet ved at lade skoler bygge på deres godsers jorder. Alligevel var der endnu områder på landet, hvor der ingen undervisning fandt sted.

De 12 rytterdistrikter skulle hver forsyne 12 ryttereskadroner på hver mellem 100 og 150 ryttere. Ved en forordning af 28. marts 1721 bestemte Frederik 4., at der i hvert af disse 12 rytterdistrikter skulle opføres 20 skoler. Men kun 3 af de 12 rytterdistrikter fik dog opført de planlagte 20 skoler, nogle distrikter fik flere, andre fik færre.

Her ses Rytterskolernes placering da byggeprojektet foregik fra 1721-27.

- Eksisterende bygninger
- ° Nedrevet rytterskolebygning

Der blev bygget nye grundmurede bygninger til rytterskolerne, og der udstedtes instrukser om skolepligt og undervisning samt lærernes ansættelse og aflønning. Alle skolerne blev opført efter samme grundplan: bygningen skulle være 13,2 meter lang og 7,5 meter bred. Fra gulv til loft var der 2,8 meter. Skolerne indeholdt forstue og skolestue, et sovekammer, et spisekammer og et køkken til læreren, der boede på skolen samt en stald til lærerens kreaturer.

Skolerne var således almueskoler for rytterdistrikternes børn. Flere steder blev de oprindelige tagsten efterhånden skiftet ud med stråtag. Teglstenene blev nemlig knust, når drengene kastede sten på taget!

Rytterskolerne blev for det meste opført i umiddelbar nærhed af kirken, da det normalt var præsten, der førte tilsyn med undervisningen. I 1720 tog kong Frederik 4. initiativ til, at der i rytterdistrikterne skulle opføres disse særlige skoler, hvis formål først og fremmest var undervisning i kristendommen, samt at give børnene en god opdragelse i loyalitet mod kongen og fædrelandet.

Ryttergodserne omfattede kun omkring en sjettedel af landets område, og flere store godsejere støttede initiativet ved at lade bygge skoler på deres godser. Alligevel var der endnu områder på landet, hvor der ingen undervisning fandt sted. Det første skolebyggeri blev påbegyndt i 1721 og sidste skole blev bygget i 1727.

Herunder ses det antal skoler, der blev bygget i de forskellige rytterdistrikter:

I København blev der bygget 19, i Frederiksborg blev der bygget 18, i Kronborg byggedes 19, Tryggevælde fik 18, i Vordingborg blev der bygget 20, Antvorskov fik 20, samlet Lolland-Møn Rytterdistrikt: Lolland fik bygget 11, Møn fik bygget 10, på Bogø blev det bygget 1 der ikke var planlagt, Falster rytterdistrikt fik 27, Fyn fik 20, Dronningborg kun 10, Skanderborg fik 24 og Koldinghus fik 25.

Hvorfor Dronningborg Rytterdistrikt var dét distrikt der fik allerfærrest skoler vides ikke. Men der blev kun bygget to Rytterskoler, i den mange år senere, gamle Nørhald Kommune. Det var i Harridslev og Mejlbj, to byer der næsten er naboer. De yderste områder i hele det dronningborgske rytterdistrikt blev slet ikke tilgodeset.

Allerværst gik det dog ud over den vestlige del af Jylland.

På rytterskolerne blev der ofte over indgangen opsat en sandstens-
tavle med samme indskrift med Frederik 4.s spejlmonogram og en
latinsk tekst og nederst et vers på dansk.

Indskriften lyder således: "Denne skole og 240 andre som denne har
VI FREDERIK DEN FJERDE (monogrammet) af Guds nåde konge af
Danmark og Norge, de Venders og Gothers etc. i året 1721 ladet op-
føre i de distrikter, som af OS er oprettet til stadig at underholde 12
ryttereskadroner".

Verset lyder således: "Halvtredsindstyve Aar GUD har DU mig ophol-
det. At Sygdom Kriig og Pest mig intet ondt har voldet. Thi yder ieg
min Tack, og breder ud DIT Navn. Og bygger Skoler op, de Fattige til
Gavn. GUD lad i dette Værck DIN Naades Fylde kende! Lad denne
min Fundatz bestaa til Verdens Ende! Lad altid paa min Stool, een
findes af min Ætt Som meener DIG MIN GUD! og DISSE SKOLER
rætt".

Udgifterne til skoler, lærerlønninger og bøger skulle betales af alle i lokalsamfundet, fra de øverste til de nederste. Tiltaget faldt imidlertid sammen med en alvorlig økonomisk krise. Dette udløste en storm af protester, og den 29. april 1740 måtte kongen ophæve sin forordning.

I stedet bekendtgjorde Christian 6., at:

"Vi allernådigst formode, at Vores gudelige øjemærke til den opvoksende ungdoms nøjagtige undervisning i deres saligheds kundskab, kan erholdes, uden sådan alt for stor byrde og besværing for jordegodsets ejere og besiddere."

Årstallene på kortet angiver, hvornår de enkelte rytterdistrikter blev ophævet eller solgt.

Salget foregik i praksis ved, at rytterdistriktet, der jo var krongods, blev opdelt i mindre godser, som derpå ved auktion blev afhændet til private godsejere.

I hertugdømmerne Slesvig og Holsten var der ikke oprettet rytterdistrikter og derfor er Kongeåen grænsen for disse.

Harridslev Rytterskole, var placeret meget tæt ved kirkemuren. Den hvide mur med de to buer, er indgangen til kirkegården og bag skolens stald ses kirketårnet. Skolen blev nedrevet i 1908 for at give plads til den nye skole, der er placeret lige dér hvor fotografen står.

Den nye skole opføres i 1908 og tages i brug 1909. I dag er også dén blevet til privatbolig, trods dens kun 112 år.

Grønlandspræsten fra Albæk

Kilde: Arkivmateriale - redigeret af Henning Rasmussen

"En af de præster i Nordgrønland, der havde virket i mange år, danskeren R. Sørensen, var i sommer, mens han fungerede som præst i Umának, død den 7. juli 1921.

Liget, der havde ligget i en kiste i godt to måneder, blev hjemsendt, og blev begravet i København den 29. september."

Grønlandspræsten, Rasmus Sørensen var fra Albæk.

En bælgmørk polarnat med bidende kulde og hylende snestorm var nogle mennesker på en lille grønlandsk boplads samlet omkring tranlampen i en tilsneet hytte.

De var bange og dybt bekymrede, fordi nogle af mændene ikke var kommet hjem fra fangstturen på havisen. Man frygtede for, at de måtte omkomme af kulde i uvejrsnatten; men ingen af de hjemmeværende mænd turde vove sig ud. Tilstede var også den danske præst. Han var på sin besøgsrejse i det store distrikt, netop nået til bopladsen her, da snestormen brød løs. Han mente, at man burde gå ud og lede efter de savnede, men ingen turde vove sig ud i stormen. Så rejste præsten sig og gik ud til sine slædehunde, der havde gravet sig ned i sneen. Mens præsten var ved at spænde hundene for slæden, kom et par af mændene ud af hytten. De ville trods alt ikke være bekendt at lade præsten tage alene ud på redningsaktion i det frygtelige uvejr. De fulgte med og kæmpede sig frem mod havisen og fandt de savnede fangstmænd og hjalp dem hjem på bopladsen, hvor beboernes agtelse for redningsmanden, Pastor Sørensen var grænseløs og gjorde ham elsket og afholdt i hele det store embeds område.

Den danske præst, Rasmus Sørensen var heller ikke nogen "hvem som helst" Han var født d. 31. maj 1878 i Albæk, hvor hans far var skolelærer og kirkesanger, - Rasmus var nr. 12 af 14 børn i lærerhjemmet, der var præget af stor nøjsomhed og sparsommelighed. Forældrene, Jens Sørensen og Ane Marie Nielsen, der fik lærerembedet i Albæk skole i 1873, stillede de største krav til deres egne børn – hvad angik pligtopfyldelse og indordning under husets skik.

Og det kom også til at præge Rasmus, der meget tidligt begyndte at gå i skole til sin far, men allerede som 11-årig blev han indmeldt i Randers Latinskole.

Der var naturligvis ikke råd til at betale transport til skolen. Og cykler var luksus, og lade ham bo i byen var helt utænkeligt, - så Rasmus måtte hver dag året rundt trave den godt 1 mil lange skolevej – uden hensyn til vejr og vind. Men de barske forhold var sikkert med til at hærde ham til mødet med de ublide kår, livet senere bød ham.

19 år gammel blev han student i 1897 – og valgte det teologiske studium på universitetet i København. – Her måtte han tjene til sit underhold ved at give privatundervisning og vikartimer på forskellige skoler. Men senere fik han bolig på Regensen, hvor teologistuderende dengang kunne få frit ophold mod til gengæld at forpligte sig til efter eksamen at gøre tjeneste på Grønland.

En og anden fattig student kunne let falde for dette fristende tilbud – og senere bittert fortryde! – men så hjalp ingen ”kære mor”.

Henrik Pontoppidan skildrer dette forhold i en tragikomisk novelle ”Isbjørnen” fra 1887, hvor studenten prøvede at provokere professorerne til at lade ham dumpe ved den afsluttende eksamen – men forgæves!

En sådan tanke var selvfølgelig helt udelukket for den pligtopfyldende Rasmus Sørensen. Han tog derimod ekstra undervisning i grønlandsk sprog og dyrkede i øvrigt interessen for Grønland. Desuden var han medlem af Akademisk Skyttekorps, så der var ikke megen tid til at deltage i det søde studentliv.

I juli 1903 blev han teologisk kandidat og aftjente sin militære værnepligt i København. Sin dimisprædiken (prøveprædiken) holdt han i Ribe og ordinerede d. 13. april 1904. Samme sommer udsendtes han som missionær til Umanak, hvor han straks kom til at stå alene i selvstændig præstegerning i det store distrikt.

Hans forgænger tog nemlig hjem til København med det skib, som Rasmus Sørensen netop var ankommet med – og han fik således ikke den betydningsfulde støtte, som et ophold hos en ældre og erfare præst kunne være.

Men den unge pastor Sørensen tog straks fat på det krævende arbejde, og allerede efter 3 uger efter holdt han sin første prædiken på grønlandsk.

Hans hustru Camilla T. Poulsen fra København var uddannet sygeplejerske og var en uvurderlig støtte for ham i arbejdet med at sætte sig ind i grønlandernes liv og færden. Den nye præst vandt snart befolkningens tillid og respekt.

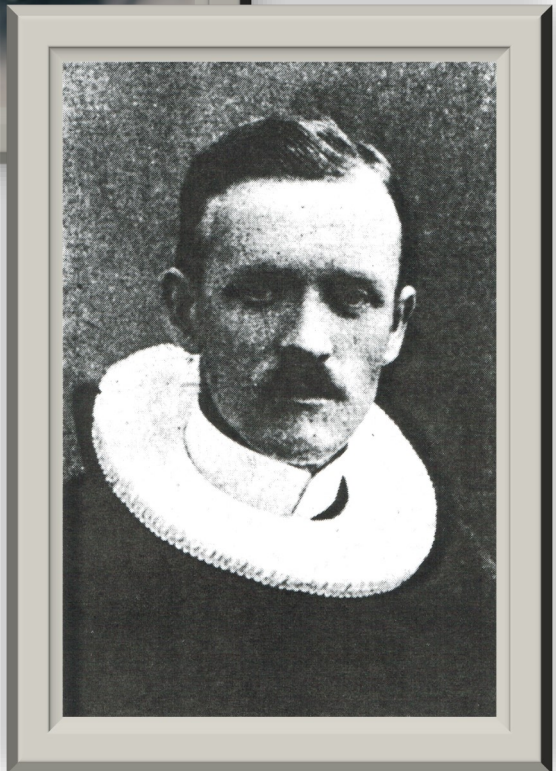

Ungdomsbillede af
Rasmus Sørensen
født 31/5-1878 i
Albæk.

Cand.theol. 1903

Umanak 1904 - 1921

Arkivet beklager den
ringe billedkvalitet →

Han tog ud på havet i kajak og kørte sit hundespannd, når han skulle rundt på besøg og tjenesterejser. Det var i Umanak han fik sin væsentligste gerning – kun afbrudt af en periode på 4 år, da han fra 1907 – 1911 passede Egedesminde Præsteembede – ca. 300 km. Syd for Umanak.

Rasmus Sørensen blev førstepræst og skrev som tilsynsførende sine indberetninger til ministeriet via provsten for Grønland.

Disse omhyggeligt udarbejdede skrivelser fortæller om embedspligternes omfang, idet der berettes om hvordan den almindelige tilstand var med hensyn til fiskeri og sælfangst og om beboernes sundhedstilstand, som af og til prægedes af ondartede influenzaepidemier, der undertiden gik over til lungebetændelse – og i nogle tilfælde sinds sygdom. Da der ingen læge var på stedet, kom de syge til præsten for at få hjælp.

Tilsynet med skolevæsenet krævede mange og lange tjenesterejser, hvor Pastor Sørensen nidkært inspicerede undervisningen, der ofte fandtes kritisabelt – især hvor læreren ikke var seminarieuddannet. Eksempelvis omtales et sted, hvor præsten overhørte børnene og fandt dem slet underviste og påtalte dette overfor den pågældende lærer – eller læser, som den ikke-seminarieuddannede lærer kaldes. Denne svarede, at han kun fik 24 kr. i årsløn og derfor måtte passe sin fangst på havet for at skaffe føden – og således ikke havde megen tid til at undervise 14 skolebørn.

Pastor Sørensen påtog sig i perioder at undervise de store elever, og desuden havde han ungdommen til konfirmationsforberedelse. Indberetningerne nævner også sædeligheden i distriktet. Ret ofte blev der født børn udenfor ægteskab. Selv den grønlandske jordemoder ved kolonien fik problemer med at finde faderen til hendes eget barn.

Angående de kirkelige forhold giver Pastor Sørensen udtryk for at være meget tilfreds med kirkebesøget, hvor han prædikede. I øvrigt førte han dagbog på sine tjenesterejser.

Men de mange embedspligter og opgaver og de anstrengende rejser i det barske klima sled på hans helbred. Allerede i 1910 viste det sig, at hans lunger var angrebet, og den stedlige læge pålagde ham at skåne sig selv og i øvrigt være forsigtig. Men værre blev det, og i 1920 var han til helbredsundersøgelse i København, og det viste sig da, at han var svært angrebet af lungetuberkulose. Men lægerne gav ham dog lov til at rejse tilbage til Umanak. Her var der på det tidspunkt ingen læge, og i løbet af vinteren forværredes hans tilstand, og han besluttede da at søge om et rekreationsophold i Danmark den kommende sommer.

Sygdommen blussede imidlertid op, og da lægehjælpen endelig kom, var det for sent. Han døde d. 7. juli 1921 og blev bisat i Umanak. Meddelelsen om hans død blev modtaget i København via den såkaldte "trådløse telegraf" sendt fra kongeskibet "Island", der netop på dette tidspunkt var i grønlandsk farvand på den berømte kongerejse, hvor kong Christian d. X. og dronning Alexandrine første gang besøgte Island og Grønland – en begivenhed, der inspirerede til et grønlandsk motiv på årets julemærke.

Pastor Sørensens kiste blev senere ført til København, hvor begravelsen foregik på Vestre Kirkegård, den 29. september 1921.

En kollega og embedsbroder skrev i nekrologen om Grønlandspræsten Rasmus Sørensen at:

"Han var en trofast, men også noget stejl og indesluttet natur, men overfor børn viste han sit kærlige sind på en overordentlig smuk måde, og de elskede ham. Men han savnede den udviklende indflydelse, som jævnlige samvær med åndeligt ligestillede kan give.

Pastor Sørensen var måske mere åndelig ensom – eller forladt, - end vi danske embedsbrødre egentlig kunne være bekendt".

Her i 1997 – hundredåret for Rasmus Sørensens studentereksamen og afslutningen på hans livsafsnit på hjemegnen – kunne det synes passende og værdigt, at det landsbysamfund, han udgik af, nu i fællesskab mindes byens søn og påskønner hans indsats – ved at sætte en mindesten for Rasmus Sørensen i hans føde- og barndomsby Albæk.

”Den flydende falk”

Kilde: Arkivmateriale - skrevet af Lillian Hedegaard Jensen

*“Og Randers den har sin falk så fin, skønt aldrig i luften den fløj.
Den går ved damp og ved benzin, fra Randers til Udbyhøj.
Fra den kan man se, både marker og eng og huse i flæng.
Så går vi i land ved Mellerup Kro og marcherer i skoven op” ...*

Dette er strofer fra en skoleudflugtsvisе samt en hyldest til dampskibet Falken, der sejlede i daglig rutefart mellem Randers og Udbyhøj med anløb ved Uggelhuse og Mellerup. Det var dengang biler i og omkring Randers kunne tælles på én hånd, og buskørsel ukendt. Således var trafikforholdene omkring år 1900. Men nogle steder kunne det voksende trafikbehov imødekommes ad søvejen, og flere steder ved de lange østjyske fjorde opstod Fjord-dampskibsselskaber, f.eks. i Hobro 1885 og i Horsens 1893. Disse selskaber havde til formål at besørge passager- og godstrafik og eventuel bugsering af sejlskibe, der ikke kunne krydse mod vinden i de smalle farvande. Et lignende selskab blev stiftet i Randers i 1905, og det forlyder at igangsætterne var brødrene Nielsen fra Mols som købte Falken i Tyskland. Fartøjet var bygget af G. Seebeck, Gestemünde og Bremerhaven som flodbåd i 1894, og havde sejlet på Rhinen før fartøjet ankom til Randers med det formål at sejle passager- og godsart på Randers Fjord.

En bekendtgørelse i Randers Amtsavis den 21. februar 1894 meddelte, at Falken skulle ud på en prøvetur til Uggelhuse/Støvring dæmning, Mellerup/Voer og Udbyhøj før den blev sat i regelmæssige daglige fart den 1. marts.

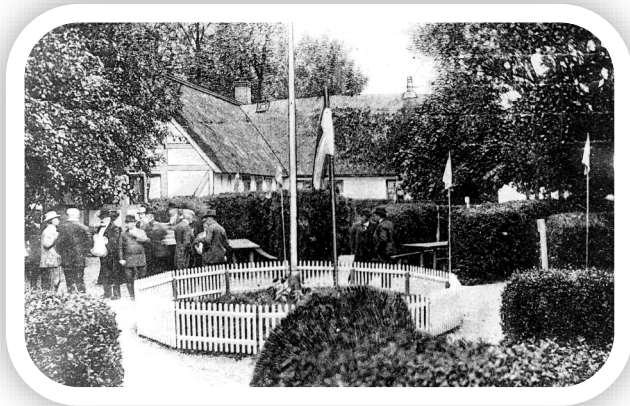
Beboerne langs ruten blev inviteret om bord for at tage båden i øjesyn – samt fremkomme med forslag til bestyrelsen om yderligere anløbssteder, end slæbebåden og isbryderen ”Uller” sædvanligvis benyttede, når den sejlede med turister.

Eftersom der kunne blive tale om bygning af nye anløbssteder, indbød bestyrelsen fremdeles folk, som kunne tænke sig arbejdet med den slags opgaver. Der var altså foretagsomhed og sikkert store forventninger knyttet til det nye lille aktieselskab.

Falkens bro ved Mellerup var den længste af de tre landgangsbroer, eftersom den strakte sig ca. 200 m ud fra det tidligere færgested (nuv. havn for fritidsbåde) til det krumme sejlløb Raden, der blev erstattet af det lange lige sejlløb - Kanalen ved Kare Holme - i forbindelse med reguleringen i 1906-1908.

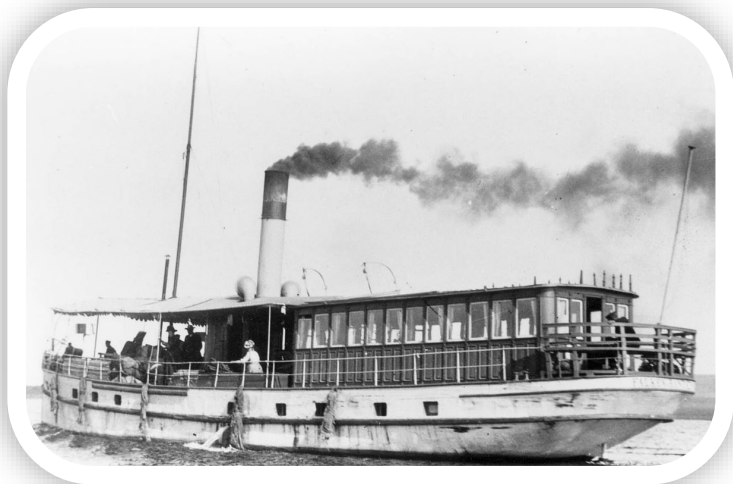

Mellerup kro var på den tid et yndet udflugtsmål for Randersborgerne. Allerhelst kom de sejlene med Falken, men den lange, høje og smalle landgangsbro har sikkert givet mange mødre visse bekymringer, når de skulle have deres podere sikkert i land. Herfra gik man op til det tidligere færgeshus, der blev ombygget til kro i 1846 og til en krohave, der var berømt for sine "labyrinth" – et sindrigt mønster af høje hække, der afgrænsede små hyggekrege, hvor gæsterne kunne nyde kaffen ved små borde i det romantiske miljø.

Efter kaffen fortsatte mødrene og børnene op til Støvringgård skov med madkurvene, mens mændene foretrak kaffepuncherne i krostuen og keglebanen i haven – for at samle kræfter til hjemturen velsagets? Lad os håbe, at mændene kunne ”gå planken ud” uden besvær for at stige ombord på Falken før hjemturen.

Kroen dannede rammen om mange foreningsfester og selskaber, og ofte kom der gæster kørende i hestevogn til det populære udflugtssted. Men tiderne forandrede sig, og Falken indstillede sejladsen omkring 1918, da brødrene Nielsen solgte fartøjet til Helsingborg for 60.000 kr., hvorefter cykler og biler erobrede transportlivet og ændrede folks vaner og forventninger til søndagsturen. Landgangsbroen ved Mellerup blev efterfølgende nedlagt og i 1926 købte lodserne broen ved Udbyhøj syd.

**F
A
L
K
E
N**

I perioden 1894-1918 har Falken været et meget populært dampskib.

Det danske postvæsen havde trykt et smukt rødt og hvidt 20-øres frimærke.

Regnskab 1/10-2020 - 30/09-2021

	indtægter	udgifter
kontant	576,00	
bank indestående	17.367,26	
saldo 01 okt 2020	17.943,26	
Kontingent	21.500,00	
salg af foto-kopier og bøger	712,00	
Tilskud fra kommunen, egenbetaling	21.900,00	
Generalforsamling & foredrag		3.650,00
Arsskrift & porto		8.828,75
Drift & diverse		7.910,45
Kursus & kørsel		2.292,00
Mobilpay gebyr		680,50
Materiel & Kontorartikler		8.717,03
Abonnementer & SLA		7.347,71
	44.112,00	39.426,44
kontant	610,00	
bank indestående	22.018,82	
saldo 30 sep 2021		22.628,82
	62.055,26	62.055,26

Regnskabet er revideret d. 05-10-2021

af: Høyer Lunds
Hilmar G. Kjeld

